

Ігор СКОЧИЛЯС (*Львів*)

**ЯЗЛОВЕЦЬКЕ НАМІСНИЦТВО НА ЗАХІДНОМУ
ПОДІЛЛІ У XVII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТЬ:
ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ “РОДОВІД” ТА ПАРАФІЯЛЬНА МЕРЕЖА
(ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Вступ

Метою статті є спроба на мікрорівні з’ясувати механізми формування організаційних структур Львівської єпархії на Поділлі протягом документально зафіксованого православного періоду її історії, а також у перші десятиліття становлення унії в цьому регіоні України. Інше завдання розвідки полягає в простеженні впливу державних і приватновласницьких адміністративно-територіальних утворень Речі Посполитої на генезу, динаміку й особливості розвитку середньої та низинної ланок управління Київської митрополії – намісницьких округів (деканатів, протопопій) і парафій. У контексті інституційної історії Львівського владництва (котре, як і інші єпархії, протягом усього нового часу було своєрідним “плащем”, який накривав українську традиційну культуру й творив різноманітні регіональні ідентичності та субкультурні середовища) важливо визначити чинники, що призводили до реорганізації чи ліквідації таких територіальних утворень, та внутрішні “стимули” появи нових церковних округів і проведення масштабних адміністративних реформ у Церкві. Пограничний (на межі Галицької землі та Поділля) статус Язловецького намісництва¹, яке має давній “родовід”, багату джерельну спадщину та як православний, так і унійний досвід існування у рамках організаційних структур Львівської єпархії, робить його дуже зручним “полігоном” для конструювання загальної схеми розвитку її намісницького устрою ранньомодерного періоду.

При з’ясуванні генези намісницької структури на Поділлі ми виходили із двох засновків. По-перше, через відсутність масових джерел церковного походження й, зокрема, втрату архіву Львівської єпархії до середини XVII ст., фактично неможливо хронологічно простежити появу та перші етапи розвитку Язловецького намісництва, тому мусимо використовувати документацію приватного походження або державних установ Речі Посполитої, дотичну до діяльності Церкви або інституцій, що існували на території намісництва. По-друге, у статті спиратимемось на робочу гіпотезу про визначальний вплив світських адміністративно-територіальних структур на формування мережі намісництв не тільки

¹ Далі у статті для позначення території Язловецького намісництва паралельно вживатимемо також термін “Язловеччина”.

на початковому етапі її розвитку, але навіть частково у другій половині XVII – на початку XVIII ст.

*Червогородське староство та Язловецька волость
як інституційний “плац” Православної Церкви у Подністрів’ї*

Початки Язловецького намісництва тісно пов’язані із територіальним розвитком Червогородського повіту Подільської землі (воєводства), коріння якого, як і інших округів-повітів, сягає ще другої половини XIV ст., тобто часу звільнення Поділля з-під татарського панування. Протягом XV ст. повітовий устрій Поділля формувався головно під впливом польського адміністративного права, поширеного тут у 1434 р. Територію Західного Поділля між Стрипою та Збручем в основному охоплювали Скальський і Червогородський повіти, межа між якими, згідно з останніми дослідженнями Миколи Крикуна, протягом XV – першої половини XVI ст. проходила по річці Серет, за винятком першої половини XV ст., коли до Червогородського повіту, ймовірно, належала також Ягільницька округа на захід від Серету². Адміністративним ядром повіту стали міста Червогород та Язловець – центри відповідно королівського староства та приватновласницького маєткового ключа. Як відомо, королівщини початково складались із власне староств – володінь, безпосередньо підпорядкованих замкові – резиденції королівського старости, і т. зв. держав (тенут) – маєтків, адміністративно пов’язаних із староствами на різних умовах (записи сум, доживоття тощо). Червогородський повіт так само постав із двох основних складових – Червогородського староства із замком у Червогороді та Язловецького ключа із центром у Язлівці³.

Особливості формування території повіту та його поселенського складу значною мірою проливають світло на історико-географічний аспект розвитку в ранньому новому часі такої важливої ланки організаційної структури Руської Церкви, як намісництво. Припускаємо, усталений протягом півтора століття географічний ареал Червогородського повіту з його соціальною та політичною інфраструктурою став тим природним середовищем, яке “стимулювало” формування тут протопласту православного намісництва. Здогадно організаційне становлення руських парафій у межиріччі Стрипи та Серету відбулося ще в часи Галицько-Волинського князівства навколо одного з поселень-городів, припускаємо Червогорода з огляду на його чи іншого городу успішну кар’єру як волосного центру Галицької Русі. У період, коли Пониззя перебувало під контролем татар, Червогород міг також відігравати роль адміністративного осередку округи-“тьми”, якою управляв місцевий отаман, призначуваний татарами для

² Крикун М. Г. Повітовий устрій Подільського воєводства в XV–XVI ст. Перспективи джерелознавства історичної географії України // Український археографічний щорічник (далі – УАЩ). – К., 1992. – Вип. 1. – С. 165; Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i połowie XV wieku // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka. – Kraków, 2000. – S. 57.

³ Див. карту-схему “Подільське воєводство в XV–XVI ст.”, укладену М. Г. Крикуном і опубліковану у першому випуску УАЩ

зборуданини. Якщо вірити гіпотезі польського дослідника Стефана Кучинського, то названа в ярлику кримського хана Менглі Гірея 1506–1507 рр. “Подольская тма” (т. зв. “Мале Поділля”) знаходилася саме в межиріччі Стрипи і Збруча, а її центром був або грод Скала, або Червогород який у жалуваній грамоті Володислава II Ягайла Спиткові з Мельштина виступає, поряд з Бакотою Кам’янцем, Меджибожем Скалою та Смотричем, як один з головних подільських замків⁴. Прихід на Поділля князів Коріатовичів (середина XIV – 1393 р.), як припускають, призвів до встановлення іншого адміністративно-територіального устрою, котрий опирався головню на твердині-замки, що в той період з’явилися на Поділлі.

Ймовірне запровадження в цей перехідний період повітів, якими управляли воєводи руського походження логічно передбачало появу в Червогороді або Язлівці “свого” воєводи. І справді, під 1379 р. маємо першу документальну згадку про язловецького воєводу Стефана-Каспара в жалуваній грамоті Міхала з Бучача. Натомість 1404 р. серед свідків видачі королівської грамоти фігурує Дерислав Конопка, воєвода червогородський⁵. Останній, згідно з тогочасною практикою, підпорядковувався безпосередньо подільському князеві, а пізніше – кам’янецькому генеральному старості, й управляв усією територією дистрикту-повіту, що включав як княжі (королівські), так і приватношляхетські та церковні володіння. Натомість язловецький воєвода не мав територіальних повноважень у межах усього повіту, а лише судово-господарські в поселеннях язловецького маєткового комплексу позаяк був лише управителем маєтків від імені їхнього власника⁶. Таким чином, згодом в другій половині XIV ст. у межиріччі Стрипи і Серету сформувався Червогородський повіт (перша достовірна згадка – 1395 р.), який включав як поселення, приписані до замку в Червогороді так і язловецький приватновласницький ключ. Обом територіями, об’єднаними у спільну державно-адміністративну територію – повіт, управляла єдина особа – воєвода червогородський

Спираючись на ці попередні висновки, можемо висунути гіпотезу про два основні шляхи формування території Язловецького намісництва – навколо величезних маєтків магнатів Язловецьких із центром у Язловці та з опорою на королівський домен у Червогороді – Червогородське староство, тентаріями якого (а з другої половини XV ст. і фактичними власниками) з 1436 р. і до 1607 р. включно і був рід Бучацьких-Язловецьких⁷. Обіймання цим магнатським родом уряду червогородського королівського старости задокументовано починаючи з 1437 р.⁸ На ймовірність розміщення адміністративного центру православного

⁴ Крикун М. Г. Початки подільського повітового устрою // Проблеми української історичної медієвістики – К., 1990. – С. 33–34; Молчановский Н. Очерк известий о Подольской земле до 1434 года – К., 1885. – С. 157–161.

⁵ Akta grodzkie i ziemskie. – Lwów, 1870. – Т. 2. – С. 51–52; Lwów, 1875. – Т. 5. – С. 18–20 (док. № 15); Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą... – С. 24, 34.

⁶ Крикун М. Г. Початки подільського повітового устрою... – С. 40–41, 45.

⁷ Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą... – С. 47, 50–51.

⁸ Akta grodzkie i ziemskie. – Lwów, 1873. – Т. 12. – С. 104, 458; Kwiatkowski S. Wykaz dostojników duchownych i świeckich tudzież urzędników z czasów Władysława Warneńczyka (1434–1444) // Archiwum Komisji Historycznej. – Kraków, 1886. – Т. 3. – С. 100.

намісництва в Червоногороді чи Язлівці вказує їхній інституційний розвиток протягом XV–XVI ст. Червоногород разом із замком і прилеглими до нього селами у 1440 р. дістався Теодорикові з Бучача, якому король Володислав III записав 300 гривень на цих маєтностях. Через два роки король підтвердив це надання⁹. Місто у 1448 р. отримало магдебурзьке право й вже з другої половини XIV ст. стало важливим на Поділлі місцем публічного латинського культу. Згідно з традицією, князі Коріатовичі фундували тут домініканський монастир з костелом Св. Миколая “близько 1370 року” “на старому підгородді під замком”. У 1436 р. у Червоногороді постала й римо-католицька парафія Св. Марії Магдалени завдяки щедрій фундації Теодорика Бучацького (за іншими даними, костел у місті міг існувати вже в останній чверті XIV ст.). У 1741 р. Червоногородська латинська парафія охоплювала сім старостинських сіл¹⁰. Знаходячись на порубіжжі, Червоногород зазнавав численних нападів татар і волохів (зокрема 1538 р.), а в часи Хмельниччини і Руїни відчутно підупав. Згідно з люстрацією Червоногородського староства 1665 р., посесором якого в той час був Миколай Данилович, у містечку залишилося всього 23 міщан, 10 комірників, 10 козаків і побережників, а замок потребував термінового ремонту¹¹.

Найдавніші достовірні дані про іншого “протопласта” Язловецького православно-намісництва – однойменний маєтковий ключ – сягають середини – другої половини XV ст. У 1406 р. король Ягайло надав село Язловець Дериславі Конопці, старості подільському а 1417 р. під натиском великого князя Вітольда був змушений передати маєток Теодорові Бучацькому, одному з ключових гравців на Західному Поділлі в першій половині XV ст. і потужному магнатові, який тоді ж отримав с. Заліще (Залісся). У 1424 р. Вітольд подарував Бучацьким села Гуменець, Летяче, Попівці та Хмельову, а через три роки – Бласківці та Печерну. У лютому 1440 р. король Володислав III підтвердив діличні права Теодорика з Бучача на 9 сіл у Червоногородському повіті¹². Деякі із поселень майбутнього потужного маєткового комплексу відомі вже з другої чверті XV ст. Так, село Олексинці на річці Серет було надане королем Казимиром у 1448 р.¹³ Про

⁹ Михайловський В. Надання земельної власності у Подільському воєводстві за панування Владислава III (1434–1444) // УАЩ – К., 2004. – Вип. 8/9. – С. 252, 259, 262.

¹⁰ Trajdos T. Kościół katolicki na Podolu (1340–1434) // Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F. Kiryka. – Т. 1. – С. 142–143, 154–155; *idem*. Parafie katolickie w miastach królewskich średniowiecznego Podola // Scriptura custos memoriae. Prace historyczne / Pod red. D. Zydorek. – Poznań, 2001. – С. 117–119.

¹¹ Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana. – Warszawa, 1845. – Т. 2. – С. 978–979.

¹² Грушевський М. Твори. У 50 т. – Львів, 2005. – Т. 7: Историчні студії та розвідки (1900–1906). – С. 173–174; Михайловський В. Надання земельної власності у Подільському воєводстві... – С. 241; Kurtyka J. Podole pomiędzy Polską i Litwą... – С. 37; Trajdos T. Parafie katolickie fundacji szlacheckiej na średniowiecznym Podolu // Ludzie, Kęciół, wierzenia. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa Europy Środkowej (średniowiecze – wczesna epoka nowożytna). – Warszawa, 2001. – С. 228.

¹³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (італі – AGAD). – Так звана Метрыка Литewsка. – Dz. V. – № 4. – Fol. 1–2; Грушевський М. Твори. У 50 т. – Т. 7. – С. 162–163, 187.

формування територіального цілісного Язловецького маєтку свідчить запис червоногородського старости Михайла з Бучача своїй дружині 800 гривень на містечку Язловці та прилеглих селах Берем'янах, Заліссі, Кошилівцях, Кривій Ланці, Лугу, Полівцях, Пачеві (Паців), Поморцях, Ріпинцях, Суснівцях та Цвітовій¹⁴. У 1554–1556 рр., згідно з дідичним правом, Георгій Язловецький з Бучача, староста червоногородський набув села Добровляни, Товсте та Шершенівку які в 1442–1444 рр. були надані королем Володиславом III Богданові Гинковичу та Станіславові з Бедриковець¹⁵. Найповніше уявлення про маєткову структуру Язловецького ключа дає акт розподілу спадщини Язловецьких після смерті Яроша (Сроніма) з Бучача Язловецького, воєводи подільського У цей час язловецький маєток складався з шести господарських комплексів – 1) *Язловецького* із мурованим замком у Язловці та фільварками; 2) *Баршиівського* (містечко Бариш та села Бариш Старий, Зубрець, Заліщики, місто Косів, Пархова, Полівці, Поморці, Ріпинці); 3) *Кошилівського* (містечко Кошилівці із замком та села Берем'яни, Дуліби, Губин, Григорівці, Летяче, Незброди, Новосілка, Попівці, Садки, Слобідка, Хмельова, Шуторминці, Чапівці (Цапівці)); 4) *Більчецького* (містечко Більче із замком і передмістям та села Вонятинець, Городок, Королівка, Костільники, Кілинці, Сколятинці, Шишківці, Щитівці); 5) *Бедрихівського* (Бедрихівці, Дзвиняче, Добровляни, Дуплища, Жиравка, Заліщики або Новоселецька) та 6) *Товстенського* (містечко Товсте та села Ворновчинці, Головчинці, Капустинці, Лисівці, Нирків, Свидова)¹⁶. Правдоподібно, згадані маєткові осередки були й парафіяльними осідками, а деякі з них, як, наприклад, Більче, пізніше, за сприятливих обставин, ставали адміністративними центрами нових намісництв. Про це свідчить, зокрема, згадка в акті поділу 1622 р. про “церкву на горі” в Кошилівцях¹⁷.

Протягом наступних десятиліть язловецький маєток хоч і дещо зменшився, однак і надалі залишався одним із найбільших на Західному Поділлі господарських адміністративно-територіальних утворень. Так, згідно із реєстром подимного Подільського воєводства 1661 р., до Язловця (де налічувалося 94 оподатковані дими) були приписані села Берем'яни, Григорівці, Дуліби, Кошилівці, Лятава, Поморці, Попівці, Полівці, Ріпинці, Садки, Цапівці та Шуторминці¹⁸, а загалом Язловецька волость нараховувала 25 сіл. Таким чином, сталий інституційний розвиток потужного Язловецького маєткового ключа, його відносна територіальна цілісність, наявність кількох десятків залюднених

¹⁴ Купчинський О. А., Ружицький Е. Й. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799. – К., 1972. – С. 125 (№ 242).

¹⁵ Михайловський В. Надання земельної власності у Подільському воєводстві... – С. 261, 265; *Matricularum Regni Poloniae summaria*. – Varsoviae, 1961. – Pars V. – Vol. 2. – P. 140, 180 (№ 6791, 7494).

¹⁶ Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (далі – ЛНБ). – Ф. 141: Колекція Олександра Чоловського – Спр. 45. – Арк. 1–33 (заповіт Єроніма Язловецького внесений 1622 р. до Львівського градського суду).

¹⁷ ЛНБ. – Ф. 141. – Спр. 45. – Арк. 5.

¹⁸ Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі – АЮЗР). – К., 1890. – Ч. VII. – Т. 2. – С. 516.

поселень з переважаючим корінним православним населенням робили його майже ідеальним у тогочасних релігійних і політичних реаліях територіальним “плащем” для утворення церковного адміністративного округу – намісництва. Що саме Язловець, найвірогідніше, став місцем осідку православного намісницького уряду, свідчить його важлива роль у регіоні та успішний соціально-економічний розвиток упродовж XV – першої половини XVII ст.

Місто Язловець, центр однойменної волості, відоме з першої половини XIV ст. як поселення з потужним замком, яким спочатку володіли магнати Бучацькі, згодом – Язловецькі та Сенявські, а у XVII ст. – Радзивіли та ін. Поселення вигідно розташовувалося на торговельному шляху зі Львова до Молдавії й зі середини XV ст. перетворилося на важливий торговельний центр Поділля, де відбувалися знамениті язловецькі ярмарки (королівським привілеєм 1519 р. було передбачено щорічний ярмарок на Св. Катерини). У XVI ст. Язловець отримав магдебурзьке право, і в ньому осіла велика група купців та ремісників. 1578 року його населення становило понад 1200 мешканців. Тоді ж джерела фіксують у місті дві православні парафії (реєстр 1583 р. згадує про двох місцевих попів)¹⁹. Німецький мандрівник Ульріх фон Вердум у січні 1672 р. побачив у місті 3 руські церкви: “Кам’яний храм на західному передмісті і подібний у місті, де, крім того, мають свій окремих костюл вірмени, а євреї – божницю. Є також ще один храм на східному передмісті”²⁰. Язловець справді мав велику вірменську громаду зі своїм храмом (у 1615 р. вона отримала вигідний для себе привілей від власника поселення Яна Єжи Радзивіла). У місті в 1436 р. було фундовано латинську парафію Св. Марії Магдалени (з наданням їй с. Жниброди (Незброди) та снопової десятини з усього Червоногородського повіту), а також домініканський монастир (бл. 1600 р.)²¹. Жвавий розвиток Язлівця перервали війни і господарська руїна середини – другої половини XVII ст. У цей період місто занепало, і в 1713 р. у ньому проживало всього 290 мешканців, у т. ч. 125 міщан²², тобто майже у п’ять разів менше, ніж у XVI ст.

Інституційна історія Язловецької волості Бучацьких-Язловецьких протягом XV–XVI ст. ретроспективно вказує на генезу православного намісництва в цьому регіоні Західного Поділля. Вона засвідчує принаймні дві виразні тенденції – формування території Червоногородського повіту як з королівських, так і з приватновласницьких поселень, а також виконання власником Язловецького маєткового ключа на території повіту функцій королівського старости. Так, Міхала з Бучача у 1470 р. одночасно названо і старостою, й державцем червоногородським, а Єжи (Георгій) Язловецький у 1548 р. фігурує як “*capitaneus seu tenutarius czerwonogrodensis*”²³. Те, що тривалий час власник Язловецького ключа

¹⁹ Źródła dziejowe. – Warszawa, 1889. – Т. XIX. – С. 69.

²⁰ Вердум, фон У. Щоденник подорожі... // Жовтень. – 1983. – № 9. – С. 101.

²¹ Trajdos T. Parafie katolickie fundacji szlacheckiej... – S 228–231.

²² Історія міст і сіл Української РСР: Тернопільська обл. – К., 1973. – С. 192–193; Baliński M., Lipiński T. Starożytna Polska... – Т. 2. – С. 979–982.

²³ Крикун М. Г. Повітовий устрій Подільського воєводства... – С. 166–167; Akta grodzkie i ziemskie. – Lwów, 1891. – Т. 15. – С. 104, 458; Matricularum Regni Poloniae summaria. – Pars V. – Vol. 2. – № 4651.

обіймав уряд червоногородського старости, відображено і в назві повіту, котрий протягом принаймні першої половини XVI ст. (згадки 1531, 1542 і 1547 рр.) мав двоскладне найменування – “повіт Червоногородський і Язловецький”²⁴, що вказувало на два основні адміністративні центри округи – приватношляхетський (Язловець) і державно-королівський (Червоногород)²⁵. Амбівалентність називництва повітів була характерною й для інших регіонів Поділля. Наприклад, повіт з центром у Барі в XVI ст. іменувався то Барським і Зіньківським, то Ровським, то Зіньківським²⁶. Як побачимо далі, ці особливості організації Червоногородського повіту мали вирішальний вплив на формування території парафіяльного складу Язловецького намісництва. Обіймання протягом тривалого часу власниками Язловецького ключа одночасно функцій червоногородського королівського старости детермінувало появу в межах повіту єдиного православного намісництва із центром у Червоногороді або Язлівці, де, як припускаємо, руський намісник міг осісти вже у XIV–XV ст.

Язловецьке православне намісництво у другій половині XVII століття

Хоча до третьої чверті XVII ст. джерела не фіксують існування в межах Червоногородського повіту ні православного намісництва, ні діяльності руського намісника, все ж попередній аналіз фактів “несподіваної” появи на історичній карті Львівської єпархії інших намісництв дає підстави твердити, що на території повіту такий церковний округ функціонував у попередній період. Очевидно, він повторював конфігурацію меж Червоногородського повіту зі Скальським, а з кінця XVI ст. наслідував межі Язловецького ключа та Червоногородського королівського староства. Найдавніший відомий на сьогодні перелік намісників Львівського владництва, присутніх на єпархіальному елекційному соборі 1641 р., не згадує язловецького намісника²⁷. Вперше джерела його фіксують аж у 1669 р. (о. Андрій) як одного з учасників єпархіального собору у Львові²⁸. Як дізнаємося з “діянь” цього собору, наприкінці 60-х – упродовж 70-х років XVII ст. Язловецьке намісництво, разом із Гусятинським, Сатанівським та Ягільницьким, було “приписане” до Галицького крилосу (офіціалату)²⁹. Це пояснюється як невизначеністю меж між трьома крилосами єпархії, так і боротьбою за Святоюрську катедру між Йосифом (Шумлянським) і Євстахієм (Свистиль-

²⁴ На цю обставину вперше звернув увагу Микола Крикун, див.: *Крикун М. Г. Повітовий устрій Подільського воєводства*. – С. 169.

²⁵ *Źródła dziejowe*. – Т. XIX. – S. 165.

²⁶ *Крикун М. Г. Повітовий устрій Подільського воєводства*. – С. 168.

²⁷ *Петрушевич А. С. Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 годъ*. – Львовъ, 1874. – С. 87–91.

²⁸ Національний музей у Львові. Відділ рукописів та стародруків (далі – НМЛ). – Ркк–89. – Арк. 7; Ркк–151. – С. 24, 30; *Історія міст і сіл Української РСР: Тернопільська обл.* – С. 192–193.

²⁹ НМЛ. – Ркк–151. – С. 24, 30.

ницьким). На початку 1670-х рр., як свідчить судовасправа у Теробовлянському гродському суді, Язловецьке намісництво в числі інших округів Кам'янецького крилосу перейшло під безпосередній контроль львівського генерального намісника, о. Михайла Ловецького Останній, що цікаво, у 1671 р. іменується також “офіціалом львівським, галицьким і кам'янець-подільським, намісником бучацьким і язловецьким”³⁰. Найправдоподібніше, такий казус пояснюється потребою тимчасової централізації організаційної структури Львівської єпархії на Поділлі перед загрозою втрати нею канонічного зв'язку з цією територією³¹. Очевидно, з окупацією Поділля турецькими військами в 1672 р. посада язловецького намісника протягом наступних 10–15 років не заміщала. На початку XVIII ст., як гадаємо, цей уряд був відновлено, однак у джерелах наступний язловецький намісник о. Іван Білецький згадується лише під 1710 р., у зв'язку з проведенням у Львові елекційного собору³². Можливо, той самий о. Іван фігурує у 1712 р. у числі свідків на виїзному засіданні духовного суду Чортков³³. Протягом 1720–1731 рр. обов'язки язловецького намісника виконував о. Іван Мединський, і востаннє він відновлений під час виконання своїх адміністративних обов'язків у травні 1737 р.³⁴

Парафіяльний склад Язловецького намісництва до 1680 р. можна відтворити лише фрагментарно, а для XVI – першої половини XVII ст. – виключно ретроспективно. Нотатки в “Метриці рукоположених” Йосифа (Шумлянського) за 1668 і 1671 рр. приписують до намісництва Більче і Пилястів (Щитівці?). Обширніші відомості про парафії наводить поголовний реєстр Подільського воєводства 1662 р. Як з'ясувалося, у той час, незважаючи на економічну розруху краю, в багатьох поселеннях Язловеччини проживало численне православне населення, яке кількісно абсолютно переважало латинників-поляків і євреїв. Так, у Королівському маєтковому ключі (Королівка, Сков'ятин, Шишківці) налічувалося “118 осіб грецького обряду”, зобов'язаного до сплати поголовного, в Олексинцях власності “Пана Злочовського” – “54 особи грецького обряду”, в Шершенівцях – “47 осіб грецького обряду”. У таких міських поселеннях, як Більче, збереглася навіть церковна мережа з декількох парафій (у цьому містечку діяли дві парафії – “під замком отця Івана” та “отця Белеха”, що сукупно

³⁰ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДАЛ). – Ф. 17: Теробовлянський гродський суд – Оп. 1. – Спр. 136. – Арк. 152; АЮЗР. – К., 1904. – Ч. 1. – Т. 10. – С. 305.

³¹ Детальніше цей адміністративний “казус” розглядається автором у статтях: *Скочиляс І.* Намісницький поділ Львівсько-Галицько-Кам'янецької православної єпархії на Поділлі в другій половині XVI – XVII ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету Історичні науки – Кам'янець-Подільський, 2004. – Т. 13. – С. 258–276; *його ж.* Територіальне розміщення організаційних структур Галицької (Львівської) православної єпархії на Поділлі // Історичне картознавство України. Зб. наук пр. – Львів; К.; Нью-Йорк, 2003. – С. 440.

³² *Петрушевич А. С.* Сводная галицко-русская летопись с 1700 по 1772 годъ. – Львовъ, 1887. – Ч. 1. – С. 48–52.

³³ НМЛ. – РкЛ-175. – Арк. 98зв.

³⁴ Там само. – РкЛ-11. – Арк. 296; НМЛ. – РкЛ-71. – Арк. 10–11.

налічували понад 400 вірних)³⁵. Реєстр поголовногозгадує також “попа” у Базарі та Шестівцях, звертає увагу на відсутність священика в с. Іване (“in defecta popa”) та вказує на три великі українські церковні громади в містечку Язловці – “перша парафія з попом [має] осіб 334”, “друга парафія грецького обряду [має] осіб 310 з попом”, “третья парафія на передмісті попа Петра [має] осіб 185”³⁶.

Немає сумнівів, що уривчасті дані про парафіяльну мережу Язловецького намісництва другої половини XVII ст. пояснюються не тільки і не стільки станом джерельної бази, як радше руйнівними для місцевих жителів і самих поселень наслідками козацько-польської війни, спустошливими постоями польських військ та турецькою окупацією краю в 1672–1699 рр. Ще на початку XVII ст. територія Язловецького намісництва зазнавала систематичних татарських нападів. Люстратор Червогородського староства у 1616 р. говорив про Печерну як опустіле село, спалене нападниками. Так само малолюдним зафіксувала поселення люстрація староства 1636 р.³⁷ Тому напередодні Хмельниччини залюдненість Червогородського повіту складала всього 14,6 осіб на 1 кв. км³⁸.

Про значне спустошення Подністров’я в середині XVII ст. та вплив позацерковних чинників на сповільнення розвитку парафіяльної мережі Язловецького намісництва свідчать матеріали поборового 1650 р. та поголовного 1662 р. реєстрів Подільського воєводства. Згідно із заявами селян Шишківців, багато їхніх хат “козаки і татари попалили, спустошили і в неволю забрали, а інші [люди] порозходилися”³⁹. У трьох маєтках Більчецького ключа (містечко Більче та села Ворворчинці й Мишків) їхній “отаман працьовитий Станіслав” засвідчив перед комісарами наявність лише 20 “осілих осад”. Такі самі напівзапустілі села поборові комісари виявили в Ляшківцях, Королівці та Сквоз’ятині⁴⁰. Лише по декілька сімей у понад 20 парафіях Язловецького намісництва фіксує люстрація Подільського воєводства 1665 р. Більше десяти родин проживало тільки в Лисівцях, Щуторминцях, Садках, Торському та Дзвинячому, в Червогороді налічувалося 18 сімей⁴¹. Очевидно, через демографічну кризу, фізичне руйнування поселень та економічний занепад у цей час *de facto* перестала функціонувати й значна частина парафій Язловецького намісництва. З іншого боку, епоха Руїни не призвела до ліквідації чи навіть до тимчасового припинення існування намісництва, що засвідчує еластичність організаційних структур Львівської православної єпархії навіть на неспокійному Західному Поділлі. Стабілізуючим фактором церковного життя та функціонування православних парафій Язловецького намісництва було місцеве українське населення, частина

³⁵ AGAD. – Archiwum Skarbu Koronnego (далі – ASK). – Dz. I. – Ks. 71. – Fol. 410v.–411v.

³⁶ Там само. – Fol. 409v.–410, 436v.

³⁷ *Сіреджук П.* Першовитоки. Нариси з історії заселення Заліщанщини від найдавніших часів до наших днів. – К., 1994. – С. 25–26.

³⁸ *Крикун М. Г.* Населення Подільського воєводства... – С. 134.

³⁹ AGAD. – ASK. – Dz. I. – Ks. 45. – Fol. 590, 650.

⁴⁰ Там само. – Fol. 590, 608v., 615v.–616, 638, 650–650v.

⁴¹ *Сіреджук П.* Першовитоки. Нариси з історії заселення Заліщанщини... – С. 27.

якого продовжувала справляти публічний релігійний культ. Навіть у роки турецької окупації, як це блискуче довів польський дослідник Даріуш Колодзейчик, Язловецьчина не знелюдніла, і тут продовжували свою душпастирську працю православні священники. Як відомо, Язловець та округа були окуповані турками вже у вересні–жовтні 1672 р. У місті осіла турецька залога на чолі з пашою Османом, однак вона вже на початку грудня 1673 р. змушена була евакуюватися з центру намісництва, і тут розмістився польський військовий загін. У другій половині 1670-х рр. Язловець перетворився на один з найважливіших укріплених замків Поділля, де знайшли притулок українські селяни й міщани та польська шляхта, але невдовзі місто знову перейшло під контроль Османів (у цей час тут проживало понад 400 мешканців), які остаточно втратили його в 1684 р., після капітуляції місцевого турецького гарнізону⁴².

Згідно з “дефтером” Поділля 1681 р., територія Язловецького намісництва ввійшла до складу Язловецького санджаку та покривалася з межами Касперовецької та Язловецької нахій (відповідно 28 поселень і 34 поселення)⁴³. Аналіз “дефтеру” показує, що невелика частина православного духовенства не покинула своїх парафій (відомо принаймні про 11 таких кліриків) і залишилася опікуватися своїми вірними. Священники проживали в Язловці (попи Ковбашик і Михайло; під 1689 р. у “Метриці рукоположених” Львівської єпархії додатково віднотовано поставлення духовного отця до одного з храмів міста⁴⁴), Червоногороді (піп Григорій), Берем’янах (піп Симеон), Більчому (піп Василь), Касперівцях (піп Симеон), Летячому (піп Івась), Милевій (один піп). Принаймні у частині з цих поселень могли діяти парафіяльні храми, про що свідчить присутність там дяків (їх виявлено у Язловці (дяк Михайло), Берем’янах (один дяк) та Милевій (дяк Андрій))⁴⁵.

Перші достовірні відомості про парафіяльний склад Язловецького намісництва наводить “Книга катедратика” Львівської єпархії 1680–1686 рр., що охоплює 48 церков намісництва, які густою сіткою розміщувалися у межиріччі Дністра, Серету та Стрипи. Найбільше парафій реєстр 1680 р. фіксує в адміністративному центрі намісництва – аж п’ять. Одна міська церква належала місцевому намісникові, а чотири знаходилися на передмісті. По дві парафії згадуються лише в Городку та Касперівцях⁴⁶. Відсутність у книзі писарських нотаток про сплату священниками Язловецького намісництва пастирського податку протягом 1680-х рр. нашоєвхує на думку, що цей перелік церков відображає не тогочасний стан парафіяльної мережі, а реалії інституційного розвитку намісництва перед

⁴² *Kołodziejczyk D.* Podole pod panowaniem tureckim. Ejalet Kamieniecki 1672–1699. – Warszawa, 1994. – S. 63, 75–76, 82, 106, 133, 146, 170.

⁴³ *Kołodziejczyk D.* The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681): Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamaniçe. – Cambridge (Mass.), 2004. – Part 1: Text, Translation, and Commentary. – P. 22, 43.

⁴⁴ НМЛ. – Ркк–89. – Арк. 73.

⁴⁵ *Kołodziejczyk D.* The Ottoman Survey Register of Podolia... – P. 408–409, 413–414, 417, 419, 422, 434.

⁴⁶ НМЛ. – Ркл–157. – Арк. 47–48.

1672 р. (а можливо, й до 1648 р.). Так чи інакше, але реєстр 1680 р. фіксує унікальні дані про парафіяльну мережу у другій третині XVII ст. “Книга катедрадика” Львівської єпархії, з огляду на відсутність інших масових статистичних джерел Православної Церкви на Поділлі до середини XVII ст., значною мірою підтверджує наші попередні спостереження про історико-географічні особливості формування території Язловецького намісництва протягом XVI–XVII ст.

Після повернення Поділля Речі Посполитій процес відновлення парафіяльної мережі Язловецького намісництва ускладнювався демографічною кризою в регіоні. Джерела, датовані 1699–1700 рр., засвідчують запустіння сіл Берем’яни, Іване, Шишківці та поселень Королівського ключа (Вонятинці, Королівка, Скв’ятинці, Шишківці та Шупарка). Інвентар Кошилівського ключа Яна Конєцпольського 1700 р. (села Григорівці, Садки, Цапівці, Шуторминці) вказує на те, що тоді переважна більшість поселень Язловеччини стояла пустою⁴⁷. Того самого року Й. Потоцький подарував шляхтичу М. Залуському зграища колишнього с. Іване-Золоте, яке в документі назване “урочищем”. Навіть станом на 1710 р., згідно із реєстром подимного Кам’янецької землі, на території Язловецького намісництва “пустими” значилися села Іванівці, Іляшівка (Іляшківці), Полівці, Цапівці, Хартанівці та Хмелівка. Тому церковне життя у цих парафіях відроджувалося поступово, але динамічно, супроводжуючись формальним визнанням унії місцевим духовенством. На 1724 р. вже досить залюдненим було Червоногородське староство – у чотирьох його поселеннях (Жежава, Іване-Золоте, Устечко та Червоногород) налічувалося 54 родини слободян⁴⁸.

Унікальні відомості про відбудову парафіяльної мережі Язловецького намісництва містять протоколи генеральної візитації Поділля 1730–1731 рр., які досить скрупульозно фіксували хронологію фундації нових та відновлення давніх святинь. Згідно з цим джерелом, відбудова парафій Язловеччини розпочалася вже в останнє десятиліття XVII ст. Так, 1690 р. було зведено храм Різдва Христового в Язлівці, де знаходилася ще одна “здавна збудована” Іллінська церква⁴⁹. У 1700 р. нові храми закладено в Дзвинячому, Добровлянах, містечку Касперівцях, Лисівцях, Мишкові, Новосілці Костюковії, Товстому Устечку⁵⁰, Хмельовій. Наступного року святині з’явилися у Добровлянах, Летячому, Олексинцях, Шупарці та Шуторминцях, через рік – у Касперівцях і Кулаківцях, 1703 р. – у містечку Касперівцях. 1704 року нові храми фундовано у Більчому

⁴⁷ Крикун Н. К вопросу заселенности Подольского воеводства в конце XVII в. // *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. – Lublin, 1968. – Vol. II, 7. – Sectio H. – S 123, 132, 134, 136; його ж. Колонізація Подільського воеводства у першій половині XVIII ст. // *Український історико-географічний збірник*. – К., 1972. – Вип. 2. – С. 86, 103.

⁴⁸ ЛНБ. – Ф. 103: Сапіги. – Тека 44/45. – № 3613. – Арк. 5–11, 16; Крикун М. Г. Колонізація Подільського воеводства у першій половині XVIII ст. – С. 104; *Середжук П.* Першовитоки. Нариси з історії заселення Залішанщини... – С. 13.

⁴⁹ НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 296–296зв.

⁵⁰ Місцевий парох о. Михайло згадується також у судових актах Львівської консисторії за 1718 р. (НМЛ. – Ркл–58/8. – Арк. 74; Ркл–175. – Арк. 195).

(Св. Михаїла та Успення Богородиці), Городку Кулакові Костільниках, 1706 року – у Жежаві й Торському 1707 року – в Бедриківцях, Гиньківцях, Дуплиських, Кулаківцях, 1708 року – в Слобідці та другу церкву в Торському 1711 року – в Лисичниках; 1712 року – в Буряківці, Винятинцях, Кошилівцях, Попівцях і Щитівцях; 1713 року – в Дзвинячому; в 1714–1716 рр. – у Ниркові, Садках, Сверхківцях; 1718 року – в Гориглядах, Дороговичівці, Заліщиках, Шипівцях; у 1719–1722 рр. – у Базарі, Головчинцях, Дулібах, Печерній, Угринківцях і Хартанівцях, 1724 року – в Цапівцях⁵¹ (пізніше відновлення парафіяльного статусу двома останніми поселеннями підтверджується подимним реєстром 1710 р., в якому вони вказані як незаселені)⁵².

Інше церковне джерело – “Книга рукоположених” Львівської єпархії – відновлює появу унійних священників у Новосілці 1702 р., Більчому Городку Бедриківському та Олексинцях 1704 р., Шупарці 1705 р., Язлівці 1706 р., протягом 1707–1708 рр. – у Головчинцях, Мишкові, Торському та Шуторминцях⁵³.

Вартісні свідчення про розвиток парафіяльної мережі знаходимо в реєстрі катедратика Львівської єпархії 1708 р. Документ наводить перелік майже такого самого числа церков намісництва, як і “Книга катедратика” 1680 р. Ця обставина нашою думкою, що відновлення парафій проходило за географічною “матрицею” середини – другої половини XVII ст., котра засвідчує як сталість організаційної структури Православної Церкви, так і прив’язаність до “старовини” та розвинений у той час регіональний територіальний патріотизм. Реєстр 1708 р. у 49 парафіях Язловецького намісництва зафіксував відсутність церков у 15 населених пунктах⁵⁴.

Адміністративна реформа 1721 р. та наступна реорганізація Язловецького намісництва

Радикальних змін організаційна структура Язловецького намісництва, парафіяльний склад і межі якого залишалися практично незмінними впродовж більшої половини XVII – початку XVIII ст., зазнала в 1721 р. Того року у Львівській єпархії було проведено масштабну адміністративно-територіальну реформу, безпосередньо пов’язану із Замойським собором 1720 р., що започаткував низку інновацій у внутрішньому житті Унійної Церкви. Реформа мала передовсім пастирську мету та була покликана реорганізувати середню ланку системи управління єпархією – офіціалати (крилоси) і намісництва. Мабуть, тоді вперше в історії Львівського владництва зроблено рішучу спробу звільнити адміністративні структури Церкви з-під безпосереднього впливу світського патронату та пристосувати границі намісництв і межі парафій до

⁵¹ НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 287–298; *Среджук П.* Першовитоки. Нариси з історії заселення Заліщанщини... – С. 28–29; *Скочилас І.* Українська церква на Борщівщині та інші сторінки національного відродження краю. – К., 1992. – С. 38–42.

⁵² *Среджук П.* Першовитоки. Нариси з історії заселення Заліщанщини... – С. 28.

⁵³ НМЛ. – Ркк–89. – Арк. 112, 115–116, 118–119, 121–125, 127–128, 130.

⁵⁴ НМЛ. – Ркл–144. – Арк. 41зв.–42.

душпастирських потреб, полегшуючи вірним доступ до Святих Тайн й участі у богослужіннях та одночасно посилюючи контроль за життям релігійної спільноти й діяльністю унійного кліру. Реформа 1721 р. була спрямована також на уніфікацію адміністративних, судових і територіальних повноважень намісників. Для цього передбачалося зменшити число церков у намісництвах, ліквідувати давні церковні округи, межі яких часто були прив'язані до волосного і повітового поділу XIV–XVI ст., й утворити низку нових намісництв, гармонізувавши таким чином кількісний склад парафій.

Саме в ракурсі цієї адміністративної реформи слід розглядати реорганізацію Язловецького намісництва в 1721 р. Безпосереднім її наслідком стала редукція парафіяльного складу й території намісництва. Окрім того, на його основі було фундовано три нові територіальні утворення – Більчецьке Червоногородське частково Королівське намісництва Кам'янецького крилосу. Внутрішні механізми підготовки та реалізації цієї реформи частково дає змогу розкрити виявлений нещодавно перелік церков Язловецького намісництва. Він був укладений початково місцевим намісником на вимогу єпископа як реєстр сплаченого духовенством столового податку катедратика⁵⁵. Згідно з проектом поділу Язловецького намісництва, розробленим у Львівській консисторії на основі надісланого з Язловця реєстру, з частини парафій передбачалося створити Більчецьке намісництво⁵⁶. Як свідчать нотатки консисторського описаря, спочатку планували передати до Більчецького намісництва також ті сім парафій (у Торському Жежаві, Іваньому, Ниркові, Устечку і навіть Червоногороді), котрі в кінцевому підсумку таки залишилися у складі Язловецького намісництва. Цей остаточний варіант адміністративної реформи, накреслений за язловецьким реєстром 1721 р., й зафіксовано у «Книзі катедратика» Львівської єпархії, де осібно вписано церкви Більчецького та Язловецького намісництв⁵⁷.

До складу новоутвореного Більчецького намісництва увійшли 30 церков, з яких 27 раніше належали до Язловецького намісництва, ще одна парафія в Більчому була фундована близько 1720–1721 рр., а церкву в Шишківцях приєднали зі Скальського намісництва. Територіальною основою заснування Більчецького намісництва стали приватношляхетські маєтки магнатів Потоцьких, які володіли Більчецьким ключем (у 1731 р. його власниками були Ян Потоцький, каштелян брацлавський, і Міхал Потоцький, староста теребовлянський) – містечком Більче та селами Бедрихівці, Дзвиняче, Дуплиська й Мишків. Інші парафії намісництва покривалися з територією маєтків Александра Лося, хорунжого сяноцького (Шипівці), Рафала Скожинського (с. Касперівці), Константина Злотницького, чашника гоштинського (с. Угринківці), Станіслава Сокиринського (села Горигляди, Лисичинці, містечко Касперівці), Єремії Поплавського (с. Шершенівці), Єжи (Георгія) Любомирського, обозного коронного й воєводи сандо-

⁵⁵ Автор висловлює щирі вдячність проф. Володимирові Александровичу, який першим звернув нашу увагу на це джерело.

⁵⁶ Див. перелік парафій Більчецького намісництва після реформи 1721 р.: НМЛ. – Ркл–144. – Арк. 51.

⁵⁷ НМЛ. – Ркл–144. – Арк. 50зв.

мирського (містечко Городок Кулаків, села Костільники, Кулаківці, Щитівці)⁵⁸. На час проведення пастирської ревізії Поділля в 1731 р. Більчецьке намісництво складалося лише з 22 унійних парафій, що пояснюється передачею частини його церков до складу новоутвореного Червогородського намісництва⁵⁹. Відомо, що більчецьким намісником з 1729 р. був о. Теодор Підгорецький (Підгірський), парох Успенського храму з Більчого, а 1739 р. адміністратором намісництва, після резигнації о. Теодора, львівський єпископ номінував о. Іллю Зелепужинського, пароха Борщева⁶⁰.

Червогородське намісництво постало не пізніше 1727 р., коли віднотовано першого відомого на місцевого намісника. Воно утворилося шляхом об'єднання частини парафій Більчецького та Язловецького намісництв. Генеральна візитація Поділля 1730–1731 рр. зафіксувала приналежність до намісництва всього 18 парафій, причому в жодному з поселень не було більше однієї церкви⁶¹. Певною мірою при визначенні меж намісництва Львівська консисторія орієнтувалася на границі державних і приватновласницьких комплексів. Зокрема, на території Червогородського намісництва опинилися дідичні маєтки Василя Загвоїського, старости червогородського (Ворвувльчинці Капустинці, Лисівці, Печерна), вже згаданого Яна Потоцького (Добровляни), Єжи Любомирського (Заліщики), Юзефа Войни-Оранського, стольника новгородоцького (Гиньківці, Торське), Міхала Лося, хорунжого червогородського (містечко Товсте, с. Головчинці)⁶². Окрім того, тут розмістилися також поселення Червогородського старства (Жежава, Іване, Нирків, містечко Устечко Червогород (Нагоряни)). Першим відомим червогородським намісником був о. Стефан Чернецький, біографія якого засвідчує культурні зв'язки між різними регіонами тогочасної України та досить жвавий релігійний обмін між уніатами й православними, котрі в той час все ще усвідомлювали свою приналежність до спільної києвохристиянської традиції. Як свідчить візитаційний опис, Чернецький прибув у Подністров'я з Чернігівської православної архієпархії Московського патріархату, де його висвятив на пресвітера у 1719 р. місцевий владика Антоній (Стаховський, 1713–1721). Десь невдовзі після цього він помандрував до Львівської єпархії й зробив тут досить успішну кар'єру, отримавши 1727 р. номінацію на намісника червогородського від унійного єпископа Атанасія (Шептицького)⁶³. У грудні 1731 р. адміністратором Червогородського намісництва став о. Андрій Бєсідинський (Biesiadynski), парох с. Капустинців⁶⁴.

⁵⁸ Там само. – Ркл–11. – Арк. 287, 288–289зв.

⁵⁹ Див. їхній перелік: *Скочиляс І.* Генеральні візитації Київської унійної митрополії XVII–XVIII століть. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. – Львів, 2004. – Т. 2. – С. 49–50.

⁶⁰ НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 287зв.; Ркл–71. – Арк. 91.

⁶¹ Там само. – Ркл–11. – Арк. 292; *Скочиляс І.* Генеральні візитації Київської унійної митрополії... – Т. 2. – С. 76–78.

⁶² НМЛ. – Ркл–11. – Арк. 291–292.

⁶³ Там само. – Арк. 292.

⁶⁴ Там само. – Ркл–83. – Арк. 171.

Безпосередній стосунок до реорганізації парафій Язловеччини мало Королівське намісництво, засноване в 1728 р.⁶⁵ Зі складу Язловецького намісництва до нього відійшли ті поселення, що належали до Королівського маєткового ключа, яким на початку 1730-х рр. володіла Людовіка Жевуська, воєводи́на белзька і гетьманова велика коронна. Згідно з інвентарем Королівського ключа 1708 р.⁶⁶, до нього тоді входили містечко Королівка із фільварком, замком та ратушею, а також села Скв'ятин (51 селянська родина), Шишківці (22 родини) та Шупарка (52 родини). Інвентар згадує в самому містечку “церкву деревяну” неподалік ратуші та перелічує понад 40 родин міщан і близько 120 селянських господарств. За візитаційним описом 1731 р., церква в Шупарці стояла “від літ тридцять”, а храми у Скв'ятині і Шишківцях були зведені відповідно 1705 і 1700 рр.⁶⁷

Після реформи 1721 р. у складі Язловецького намісництва залишилися 32 парафії, у т. ч. Язловець та Червоногород— його давні адміністративні “стовпи”. Це були головно поселення Язловецького маєткового ключа, яким володіли магнати Конєцпольські та які на початку 1730-х рр. перебували “в дідицтві” Єжи Любомирського воєводи сандомирського— м. Язловець, а також села Базар, Берем'яни, Бураківка, Дуліби, Кошилівка, Летяче, Новосілка, Павушівка, Полівці, Попівці, Ріпинці, Садки, Свершківці, Слобідка, Цапівці, Шуторминці. До Язловецького намісництва тоді ж віднесено й деякі інші парафії, зокрема посілости римо-католицьких орденів оо. павлінів (Дороговичівка) і домініканців (Хмелева)⁶⁸. Згідно з матеріалами генеральної візитації Поділля 1730–1731 рр., на той час у складі Язловецького намісництва залишилося тільки 25 парафій, оскільки решта відійшли до новоутвореного Червоногородського намісництва, у т. ч. Червоногород⁶⁹. Очевидно, ця номенклатура парафій збереглася незмінною аж до ліквідації намісництва в 1739 р. На єпархіяльному соборі 1737 р., який апробував нову реформу адміністративно-територіального устрою Львівської єпархії, початково планувалося зберегти Язловецьке намісництво у складі Кам'янецького крилосу, однак згодом вирішили його ліквідувати, про що свідчить викреслена назва намісництва в “конституції” собору⁷⁰. Остаточне розформування намісництва та його приєднання до сусіднього Червоногородського львівський владика Атанасій (Шептицький) підтвердив у своїй грамоті (“інструменті”) від 24 травня 1739 р.⁷¹. Про практичну реалізацію цієї ухвали свідчить “Книга катедратика” Львівської єпархії 1747–1779 рр., де Язловецьке намісництво вже не згадується⁷². Припускаємо, його зникнення з географічної карти Львівської єпархії пояснюється пошуками руської єрархії “ідеальної” моделі організаційної структури Унійної Церкви, орієнтованої на Замоїську реформу 1720 р., та спробами уне-

⁶⁵ НМЛ. — Ркл—11. — Арк. 285.

⁶⁶ Archiwum Państwowe w Krakowie. Oddział na Wawelu. — Archiwum Podhoreckie Rzewuskich. — Sygn. 100 (справа не пронумерована).

⁶⁷ НМЛ. — Ркл—11. — Арк. 283, 285зв.

⁶⁸ Там само. — Арк. 294–298.

⁶⁹ *Скочиляс І.* Генеральні візитації Київської унійної митрополії... — Т. 2. — С. 81–82.

⁷⁰ НМЛ. — Ркл—199. — Арк. 6–7; Ркл—658. — Арк. 3–4. Див. публікацію документа Собору Львівської єпархії XVI–XVIII століть / Упоряд та істор. нарис І. Скочиляса — Львів, 2006. — С. 261.

залежнення від чинника за одночасного його використання для впорядкування намісницького поділу й парафіяльної мережі, що покращувало б пастирську опіку вірних та підвищувало б ефективність системи церковного управління. Можливо, одним із вторинних місцевих факторів, що вплинув на ліквідацію намісництва, могла бути фундація в Язловці однойменного римо-католицького деканату Кам'янецької римо-католицької дієцезії⁷³.

Реєстр катедратика Язловецького намісництва 1721 року

Реєстр церков Язловецького намісництва 1721 р. відклався у фасцикулах Центрального архіву монастирів оо. василіан у Львові. Одноаркушевий документ у формі “дудки” був укладений староукраїнською мовою Язловецьким намісницьким урядом і є однією із рідкісних для першої третини XVIII ст. пам’яток церковного справочинства в унійних намісницьких канцеляріях. Він фіксує унікальні для Поділля XVIII ст. українські варіанти назв поселень, відтворює титулатуру храмів, перелічує імена священників Язловеччини, однак передовсім засвідчує економічний стан унійних парафій і деталізує фіскальну політику Львівської єпархії того часу. Припускаємо, до Львівської генеральної консисторії тоді ж надійшли реєстри катедратика і з інших намісництв, однак, на жаль, зберігся тільки язловецький примірник. Такі документи слугували урядникам єпископа за первинне джерело для виготовлення нового, реформованого реєстру церков Львівської єпархії 1721 р., що був внесений у “Книгу катедратика” Ркл–144⁷⁴. Як свідчать численні правки польською мовою в надісланому з Язловця реєстрі (див. публікацію документа), ці списки використовувалися консисторією для розподілу (“розкладки”) парафій між новозаснованими і реформованими намісництвами, причому навіть під час проведення реформи остаточний варіант язловецького списку редагувався перед його вписом у “Книгу катедратика”.

Видання реєстру церков Язловецького намісництва 1721 р. здійснюється мовою оригіналу та супроводжується примітками. При публікації частково враховані *Методичні рекомендації по передачі текстів документів XVI–XVIII ст.* (1986 р.) та *Правила видання пам’яток української мови XIV–XVIII ст.* (1961 р.). Текст документа наводиться зі збереженням історичних особливостей формування тогочасних української та польської мов, тому у польськомовних текстах не відтворено діакритичні знаки над *o, n, s, c, z*; передачу *j* через *y* тощо. Тексти кириличних документів також друкуються без змін. Надрядкові знаки позначено курсивом, а титли та паєрки розкрито у квадратних дужках. Збережено літерні записи чисел кириличною абеткою. Пунктуація, а

⁷¹ НМЛ. – Ркл–71. – С. 90.

⁷² ЦДАЛ. – Ф. 201: Львівська греко-католицька митрополіча консисторія – Оп. 4б. – Спр. 244.

⁷³ *Симашикевич М.* Римскоекатолической его иерархия в Подолии – Каменец-Подольск 1872. – С. 494–503.

⁷⁴ НМЛ. – Ркл–144. – Арк. 47зв.–52.

також вживання малої та великої літери, поділ тексту на окремі слова подані за нормами сучасного правопису. Помилкове написання слів, сумнівні або незрозумілі за змістом місця прокоментовано. Пошкоджені чи складні для прочитання тексти відтворені у квадратних дужках. Частки *са* та *бы* у постпозиції із дієсловами, дієприкметниками та дієприслівниками пишуться разом, у препозиції та з іншими частинами мови – окремо. Текст містить виправлення в оригіналі та описки, про що зазначено в підрядкових примітках. Різноманітні скорочення розкриті в квадратних дужках. Всі граматично неправильні, просторічні та перекручені слова збережено.

Публікація документа здійснюється вперше.

ДОКУМЕНТ

Ре[ε]стръ намѣсництва ГАЗловецкаго року аѣка

Ѡ[ε]цъ Григори[й] ГАЗловецки[й] Рождѣ ства Х[ристо]ва не Ѡдалъ

Ѡ[ε]цъ Іванъ Николенски[й] не Ѡдалъ

Ѡ[ε]цъ Бровари[н]ски[й] [ГАЗловецкий] не Ѡдалъ

Ѡ[ε]цъ Ілински[й] не Ѡдалъ

Ѡ[ε]цъ Предмѣски[й]

всѣ сове[р]шинсѣ ГАЗловецкѣ пат[ь]

Решти гроши

Решти золотихъ

Ѡ[ε]цъ Залѣсецьки[й]	Ѡдалъ	4	do Jazłowca
Ѡ[ε]цъ Поморєцьки[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazło[wca]
Ѡ[ε]цъ Рѣпенєцьки[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazło[wca]
Ѡ[ε]цъ Полѣвски[й]	Ѡдалъ	4	do Jazłow[ca]
Ѡ[ε]цъ Цвѣтивски[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazłow[ca]
Ѡ[ε]цъ Паушовски[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazło[wca]
Ѡ[ε]цъ Базарски[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazło[wca]
Ѡ[ε]цъ Браковски[й]	Ѡдалъ	4	do Jazłow[ca]
Ѡ[ε]цъ Слобѣдзски[й]	Ѡдалъ	4	do Jazło[wca]
Ѡ[ε]цъ Кошилѣвски[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazłow[ca]
Ѡ[ε]цъ Товстѣвски[й]	Ѡдалъ	4	do Bielcza
Ѡ[ε]цъ Головчиньски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Лисовецки[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Лисовецки[й] Петръ	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Шиповьски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Шершенівски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Ѡлеѣн[ъ]ски[й]	Ѡдалъ 4; польъ золотого;		do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Іаковъ Бѣлецки[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Тедор Бѣлецки[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Винатин[ъ]ски[й]	не Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Цитовски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ѡ[ε]цъ Кашперов[ъ]ски[й] Іванъ	Ѡдалъ	4	do Bilcza

Ќ[ε]цъ Кулаковски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Лишичници[й]	два давъ, а два нѣ 2		do Bilcza
Ќ[ε]цъ Городецьки[й] не Ѡдалъ, и послѣшаніа нѣст[ъ]			do Bilcza
Ќ[ε]цъ Костѣльници[й]	два давъ, а два нѣ 2		do Bilcza
Ќ[ε]цъ Дѣбрѣвлан[ъ]ски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Дзвинацъки[й]	2 давъ, а золоти[й] нѣ 3;		do Bilcza
Ќ[ε]цъ Дзвинацки[й] Григори[й] в[ъ] запрѣщениѣ зо стаеѣтъ;			do Bilcza
Ќ[ε]цъ Жежѣвски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Иван[ъ]ский	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Ѡстецьки[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Садковски[й]	Ѡдалъ	4	do Jazłowca
Ќ[ε]цъ Шѣтурмин[ъ]ски[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazłow[c]a
Ќ[ε]цъ Летнацъки[й]	Ѡдалъ	4	do Jazłow[c]a
Ќ[ε]цъ Хмелѣвский	Ѡдалъ	4	do Jazłow[c]a
Ќ[ε]цъ Шверткѣв[ъ]ски[й]	Ѡдалъ	4	do Jazłow[c]a
Ќ[ε]цъ Беременец[ъ]ки[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazłowca
Ќ[ε]цъ Дѣлѣбски[й]	не Ѡдалъ	4	do Jazłow[c]a
Ќ[ε]цъ Новосѣльски[й]	Ѡдалъ	4	do Jazłow[c]a
Ќ[ε]цъ Мѣхаѣль Торски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Яковъ Торски[й]	не Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Гин[ъ]ковски[й]	не Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Ворвул[ъ]чин[ъ]ски[й]	Ѡдалъ 3; золоти[й] нѣтъ;		do Bilcza
Ќ[ε]цъ Червоногородски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Нирковски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ ОУгрин[ъ]ковски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Дуплиски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Мишковски[й]	Ѡдалъ	4	do Bilcza
Ќ[ε]цъ Павло Новосѣльки Костюковъ			do Bilcza z Skalskiego

Ваканси[ї], котрѣ зостають

Харгонѣвѣцѣ	do Bi[l]cza
Попѣвѣцѣ	do Jazłowca
Ваканѣсъ Печарне	do Jazłowca
Дорогочив[ъ]ка	всѣ совершиса
Голѣгради	

Кашпаровъски[й] храмъ зо стававъ С[в]я[т]аго Георгіа прежде ваканѣсомъ, але зостаеѣтъ новосвѣщенникъ тѣразъ Ѡ[ε]цъ Гавриѣль, нѣст[ъ] даде[т].

Na ten registr W[ielebny] o[yciec] nam[ieśnik] odda[...]; od 44 [...] 4, a w 2 sz. 3 summy oddał z[łoty]ch 182 z., a do [...] 33 f., dzlu.(?) 34.

ЛНБ. Відділ рукописів – Ф. 3. – Спр. МВ–657/33. – Арк. 1–1зв. Оригінал. Рукопис